

Miesto príslušnosti v ére virtuálnych komunít

Elena Kretová

VÚDPaP, Bratislava
ekretova@centrum.cz

Abstrakt

Príspevok rozoberá príslušnosť k susedskej, teritoriálnej komunite. Pocit príslušnosti sa vo všeobecnosti rozlišuje na dvoch úrovniach: na úrovni vzťahovej a na úrovni miesta. Špeciálna pozornosť je v príspevku venovaná rómskej kultúre a jej vnímaniu miesta. Rómska kultúra na Slovensku je v príspevku vnímaná ako ex-kočovná, usadená komunita, čo podporili aj zistenia o obdobnej intenzite príslušnosti k miestu bývania v porovnaní s majoritnou populáciou. Napriek tomu, že medzilidské väzby neboli pred miestom uprednostňované, sú prežívané intenzívnejšie ako v nerómskej komunite. Príspevok končí krátkou úvahou nad vplyvom miesta komunity na život, hoci i vo virtuálnom priestore.

Kľúčové slová: Príslušnosť k miestu, rómska komunita

Pocit príslušnosti je považovaný za jedinečný prvok medzilidských vzťahov a je definovaný ako „zážitok osobného začlenenia do systému alebo prostredia, vďaka čomu sa osoby cítia byť integrálnou súčasťou tohto systému alebo prostredia“ (Hagerty a kol., 1992, s. 173). Pocit príslušnosti ako taký je charakterizovaný dvoma aspektmi: a) oceňovanie začlenenia alebo zážitok oceňovania a užitočnosti; b) vlastnosti osoby a jej charakteristiky zodpovedajú alebo dopĺňajú daný systém alebo prostredie. Ako taký patrí pocit príslušnosti k základným potrebám človeka.

V rámci prác zameraných na väzbu na miesto, definujú E. Naništová a B. Mesárošová (2000) príslušnosť ku komunite ako *pocit komunity* („Cítim sa tu doma“) a *väzbu na komunitu* („Veľmi nerád by som sa odtiaľ odsťahoval“). Prežívanie príslušnosti podmieňuje väzbu na miesto a vo všeobecnosti sa prejavuje neochotou toto miesto opustiť.

V Maslowovej hierarchii potrieb nasleduje potreba spolupatričnosti a lásky hneď za fyziologickými potrebami a potrebou bezpečnosti. Láska je v kontexte spolupatričnosti podľa A. Maslowa (1970) definovaná ako všeobecne blízky vzťah, pre ktorý je nevyhnutné prostredie „susedstva, teritória

a skupiny jednotlivca, jeho jedinečnosť ako aj jedinečnosť spoločenstva, do ktorého jednotlivec patrí“ (Maslow, 1970, s. 44).

E. Naništová (1996) hovorí o multidimenzionálnom charaktere príslušnosti ku komunite, ktorý sa nachádza vo vzťahu so subjektívne vnímanými, alebo objektívnymi charakteristikami lokálneho prostredia. V rámci teórií väzby na miesto má príslušnosť ku komunite dimenziu sociálnu – vytváranie a využívanie sociálnych sietí a psychologickú – pocit komunity, väzba na komunitu a spokojnosť s komunitou (Hummon, 1992; podľa Naništovej 1996). Môžeme nájsť aj autorov, ktorí definujú samotnú väzbu na miesto (place attachment) ako príslušnosť ku komunite (Hidalgo, Hernández, 2001).

Miestom a jeho významom sa zaoberal aj sociológ P. Gustafson (2001). Pomocou rozhovorov zisťoval, aké miesta považujú respondenti za dôležité a čo pre nich tieto miesta znamenajú. Zmysel miesta zoskupil okolo troch dimenzií a vzťahov medzi nimi: self, ostatní (others) a prostredie (environment). Objavilo sa niekoľko oblastí zmyslu miest: odlišenie (distinction) – definuje podobnosti a odlišnosti s inými miestami; ohodnotenie (valuation) – pozitívne alebo negatívne hodnotenie miesta; kontinuita a zmena – časové charakteristiky miesta. Malé miesta sa primárne prisudzujú k osobným významom, pričom väčšie len veľmi zriedka. Environmentálna psychológia potvrdzuje zásadný význam miesta a samotného prostredia domova na formovanie identity človeka (Twigger-Ross, Uzzel, 1996).

Pocit príslušnosti sa zvykne rozdeľovať na príslušnosť k ľuďom a príslušnosť k miestu (Cheng, 2005). V súčasnosti sa stále viac presadzuje nový trend, v rámci ktorého sa vytvárajú komunity bez ohľadu na geografické hranice. Veľký podiel na tomto trende majú moderné mediálne-informačné technológie (Yus, 2001). Nové typy komunít sa však nevytvárajú len v kontexte virtuálneho priestoru komunikačných technológií. L. Cheng (2005) upozorňuje na to, že tradičný koncept príslušnosti medzi ľuďmi a miestom mení i globalizácia. Chápanie príslušnosti ku komunite a k jej miestu sa mení i v rámci prekračovania hraníc krajín, čím dochádza k vytváraniu viacnásobnej príslušnosti. D. Morley (2001) rozlišuje príslušnosť ku komunite na mikro- a makro- úrovni. Predkladá tézu, podľa ktorej v súčasnosti dochádza k transformácii konceptov domova a miesta príslušnosti. Príslušnosť ku komunite na úrovni domáceho prostredia sa stále viac dostáva do vzťahu s prostredím národným, ale najmä nadnárodným. Mení sa obsah pojmu domova, miesta, príslušnosti a identity. Komunita domáceho miesta a priestoru a príslušnosť k nej sa v novodobej ére globalizácie transformuje pod vplyvom nových foriem komunikácie a oveľa väčších možností mobility. Vznik transnacionálnych komunít vedie k výskytu viacnásobnej príslušnosti, kde sa krajina pôvodu stáva zdrojom identity, krajina pobytu zdrojom práv a tieto dve (alebo viaceré) krajiny sa spájajú kdesi v transnacionálnom priestore (Kastoryano, 2000).

Ďalším aspektom, ktorý relativizuje komunity s väzbou na miesto, sú virtuálne komunity, ktorých vznik i samotná existencia je viazaná na podporu novodobých médií. Aktuálne miesto pobytu nehrá v komunikácii virtuálnej komunity primárnu ani zvlášť určujúcu úlohu.

Jednou z podmienok prežívania pocitu príslušnosti, či už k miestu, alebo ku skupine ľudí je existencia komunity. Komunity ako také sa rovnako rozlišujú minimálne na dva druhy. J. Rappaport (1977; podľa Brody, 2000) definuje komunitu ako sociálnu skupinu v rámci širšej spoločnosti, alebo ako skupinu ľudí, ktorá osídľuje istú lokalitu. D. McMillan a D. Chavis (1986) používajú termín komunita v dvoch

základných významoch: komunita *teritoriálna* (napríklad susedstvá) a komunita *vzťahová* (napríklad profesionálne a spirituálne komunity).

Klasická teritoriálna komunita sa zvykne označovať jednoducho ako susedstvo. Susedstvom sa rozumie malá fyzická jednotka komunity; spoločné vzťahové alebo postojové subkomunity existujúce vnútri fyzického susedstva; alebo jednoducho ako komunita (O'Brien, Brodsky, O'Campo, Aronson, 2001).

Miesto komunity sa môže stať hypotetickým aj v inom prípade. Napríklad v situácii kočovnej spoločnosti. Takýmto národom je bezpochyby rómsky národ. Tradičný názor je, že pre rómske spoločnosti boli odjakživa dôležité rodinné väzby. E Horváthová (1964) nazýva rómsku rodinu veľkorodinou, pričom členmi rodiny sú rodičia, ich deti s manželkami a vnúčatá. V nadväznosti na rozšírenú rodinu hovoríme o rodovom fungovaní rómskeho etnika (Kumanová, 1998; Marušiaková, 1988).

Z. Uherek a K. Novák (2002) poukazujú na to, že rómske spoločenstvo chápe pojem domova najmä v kontexte svojich blízkych, rodiny a rozšírenej rodiny, pričom koncept domova nie je fixovaný na vlastný dom, krajinu či miesto bývania.

Na základe týchto údajov by sme mohli povedať, že rómske spoločenstvo uznáva či cíti príslušnosť najmä k tzv. vzťahovým komunitám. Výskum príslušnosti k susedskej komunite ukázal, že rómski adolescenti pociťujú rovnakú intenzitu príslušnosti k miestu ako nerómski (Kretová, 2005). Tento fakt je možno prekvapujúci, ale len do chvíle, keď zistíme, že vzťahy k ľuďom v susedskej komunite Rómov sú intenzívnejšie prežívané ako v komunite nerómskej. Nasledujúce údaje možno chápať dvojako. Dali by sa vysvetliť faktom, že väčšina rómskej populácie na Slovensku zo sociálne znevýhodneného prostredia patrí k Rómom usadeným. Usadení Rómovia si cenia miesto komunity rovnako ako nerómska kultúra, ktorá nežila a nežije kočovným spôsobom života. Alebo by sa mohli tieto výsledky vysvetliť tak, že v kultúre nekočovnej dochádza k posunu významu miesta a ľudia pôvodne poľnohospodárskej kultúry prestávajú byť závislí na pôde a väzbu na konkrétnu pôdu nepovažujú za absolútnu. Fakt intenzívnejších medziľudských väzieb vo vnútri rómskej kultúry nám ponúka ďalšie vysvetlenie rovnako intenzívneho pocitu príslušnosti k miestu u dvoch odlišných kultúr. A to je moment (mohol by byť aj nútený) zmeny miesta bydliska. Hypoteticky, v situácii, že by sme zobrali rómskej komunite miesto bývania a nahradili ho iným, pravdepodobne by sa nič závažné nestalo, ak by komunita ostala spolu. Charakter a kvalita vzťahov medzi členmi komunity by sa asi nezmenili. Naopak, problémy by nastali, keby došlo k rozptýleniu komunity či k premiešaniu s inou komunitou. Jedným z príkladov je prípad spolubývania Rumungrov a Lovárov na sídlisku Dúžavská cesta v Rimavskej Sobote (Bodorová, 2002). Situácia nerómskej komunity sa trochu odlišuje. Rozptýlenie komunity by malo (myslíme si) menšie následky, ako odobratie priestoru, miesta – „pôdy“ komunity. Ak by sme nerómsku komunitu rozptýlili, museli by sme jej dať nové miesto – pôdu určujúcu vzťahy, aby mohla vzniknúť komunita nová. Historickým príkladom môže byť úspešné usadzovanie nerómov na novom, vojensky dobytom území. Príkladom zo súčasnosti, dosť veľavravným, sú zase následky urbanizácie a sťahovanie obyvateľov do miest. Ľudia z vidieka, ktorí sa sťahujú do miest za lepšími pracovnými príležitosťami, akoby zároveň strácali korene, kontinuitu, zmysel komunity. Nové miesto v nerómskej komunite by so sebou pravdepodobne prinieslo zmenu

hierarchie vzťahov v komunite, napríklad vznikom nových vlastníckych vzťahov. Premiestnením rómskej komunity by pravdepodobne k závažnejším zmenám v hierarchii vzťahov nedošlo.

V niektorých našich predošlých výskumoch miesta príslušnosti sme sa domnievali, že sme potvrdili charakteristiku kočovnosti rómskeho etnika a túžbu neustále hľadať vysnívané miesto pre život, inými slovami nedostatočné ohodnotenie aktuálneho miesta bývania. Vyšlo nám to napríklad vo výskumoch, keď deti vnímali ako najpozitívnejšie potenciálne miesto bývania, kde ale aktuálne nebývali (Kretová, 2003b). Nespokojnosť a nedocenenie aktuálneho miesta bývania potvrdili i iné zistenia, kedy deti oceňovali miesta neexistujúce, len vysnívané (Kretová, 2003a). Miesto bývania, čiže v našom prípade miesto príslušnosti sme pre ľahšiu orientáciu označili ako miesto potenciálneho pobytu (možné, ale momentálne neaktuálne), fiktívne miesto pobytu (vymyslené, vysnívané, nereálne) a do tretice aktuálne miesto pobytu. Mysleli sme si, že ide o špecifikum rómskej mládeže, ktorá túži po pohybe a zmene bývania, jednoducho po cestovaní. Až dovedy, kým sme neuskutočnili porovnanie s nerómskym súborom (Kretová, 2005). Výsledky boli v danom kontexte prekvapujúce. Nielen rómski, ale aj nerómski adolescenti by na bývanie uprednostnili skôr potenciálne, momentálne neaktuálne miesto bývania. Čo sa týka nerómskych adolescentov, tí viac popustili uzdu fantázii a oproti rómskych dokázali vymyslieť významne viac fiktívnych miest pre bývanie. Najväčšie prekvapenie bolo, keď rómske deti uprednostňovali v porovnaní s nerómskymi deťmi významne viac aktuálne miesto bývania...

Uprednostňovanie potenciálneho miesta bývania u oboch skupín detí vylúčilo „kočovnícku interpretáciu“. Zdá sa, že ide skôr o „večnú nespokojnosťou“ mladých ľudí so všetkým, čo poznajú a ich túžbou po zmene. Zaujímavý je však pohľad na rozdiely medzi rómskou a nerómskou skupinou. Rómovia častejšie situujú miesto komunity do aktuálne obývaného prostredia, kým nerómovia do environmentu fiktívneho prostredia. Naša interpretácia tohto javu sa týka možností mobility, ktoré majú deti z týchto dvoch etnických skupín. Napriek tomu, že obe skupiny detí by najradšej žili niekde inde, rómske deti častejšie uvažujú nad aktuálnym miestom bývania ako nerómske deti. Naopak, nerómske deti viac fantazirujú ohľadom miesta bývania a predstavujú si ho v ružovejších farbách.

Niet pochýb o významnosti miesta komunity a príslušnosti k tomuto miestu pre zdravý vývin a život ľudí. Význam miesta pre život pôvodne kočovnej kultúry a kultúry pôvodne najmä poľnohospodárskej sa však pravdepodobne mení. Každá kultúra si svoje miesto pre život cení. Možno by bolo správne sa pýtať, k čomu nás miesto našej komunity motivuje, alebo či nás miesto našej komunity motivuje. Dokážeme si zachovať životný štýl, ak zmeníme miesto? Dokážeme zmeniť náš životný štýl, ak nezmeníme miesto nášho pobytu a našej príslušnosti? Dokážeme vnímať interakciu s miestom našej susedskej príslušnosti napriek faktu, že sme možno členmi viacerých virtuálnych komunít?

Literatúra

- BODOROVÁ, O. (2002). Ľudová architektúra a spôsob bývania Rómov v Gemeri – Malohonte. *Etnologické rozpravy*, 1, s. 67 – 87.
- BRODY, J. G. (2000). Environmental Issues. In RAPPAPORT, J. – SEIDMAN, E. (Eds.): *Handbook of Community Psychology*. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers, s. 941 – 944.
- GUSTAFSON, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 21, s. 5 – 16.
- HAGERTY, B. M. K., LYNCH-SAUER, J., PATUSKY, K., BOUWSEMA, M., COLLIER, P. (1992). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6, s. 172-177.
- HIDALGO, M. C. – HERNÁNDEZ, B. (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of environmental psychology*, vol. 21, s. 273 – 281.
- HORVÁTHOVÁ, E. (1964). *Cigáni na Slovensku. Historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: SAV.
- CHENG, L. (2005). Constructing a Transnational, Multilocal Sense of Belonging: An Analysis of Ming Pao (West Canadian Edition). *Journal of Communication Inquiry*, 29 (2), s. 141-159.
- KASTORYANO, R. (2000). *Settlement, transnational communities and citizenship*. Oxford: Unesco, Blackwell Publishers, s. 307 – 312.
- KRETOVÁ, E. (2003a). Niektoré osobitosti osobnosti rómskeho dieťaťa. In SVOBODA, M. – HUMPOLÍČEK, P. – HUMPOLÍČKOVÁ, J. (Eds.): *Sociální procesy a osobnost 2003*, Brno : Psychologický ústav FF MU Brno, s. 173 – 180.
- KRETOVÁ, E. (2003b). Príslušnosť ku komunite u slovenských rómskych detí. In Heller, D. – Sobotková, I. – Šturma, J. (Eds.): *Psychologické dny 2002 - „Kořeny a vykořnění“*. Olomouc, Psychologický ústav AVČR, Českomoravská psychologická společnost, katedra psychologie FF UP, 2003, s. 428 – 432.
- KRETOVÁ, E. (2005). *Psychosociálne aspekty príslušnosti k rómskej komunite na Slovensku*. FF, Trnavská univerzita v Trnave. Trnava : FF TU. Dizertačná práca.
- KUMANOVÁ, Z. (1998). Etnická identifikácia obyvateľov tzv. cigánskej/rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. *Slovenský národopis*, č. 1, s. 42 – 59.
- MARUŠIAKOVÁ, J. (1989). Cigánske etnikum a etnické procesy. In *Teoreticko-metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a cigánskych obyvateľov*. Príspevky zo seminára v Košiciach 17. – 18. februára 1988. Košice: SVÚ SAV, s. 71 – 82.
- MASLOW, A., H. (1970). *Motivation And Personality*. New York, Evanston, London: Harper & Row.
- McMILLAN, D. W. – CHAVIS, D. M. (1986). Sense of Community: A Definition and Theory. *Journal of Community Psychology*, vol. 14, 1, s. 6 – 23.

- MORLEY, D. (2001). Belongings: Place, space and identity in a mediated world. *European Journal of Cultural Studies*, 4, 4, s. 425 – 448.
- NANIŠTOVÁ, E. (1996). *Psychosociálne aspekty nútenej geografickej relokalizácie: Vyst'ahovalci z regiónu Oravskej priehrady po 40-tich rokoch*. Dizertačná práca, FF UK, Bratislava.
- NANIŠTOVÁ, E., MESÁROŠOVÁ, B. (2000). Analýza väzby na miesto a environmentálnych dispozícií detí z vidieka a mesta. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 35, 1, s. 3 – 22.
- O`BRIEN, D. J. – BRODSKY, A. E. – O`CAMPO, P. J. – ARONSON, R. (2001). Individual differences and the effect of community. *American Journal of Community Psychology*, 29, 5, s. 679 – 699.
- TWIGGER-ROSS, C. L. – UZZEL, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, s. 205 – 220.
- UHEREK, Z. – NOVÁK, K. (2002). Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, M. (Ed.): *Čaćipen pal o Roma: Súhrná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, s. 93 – 112.
- YUS, F. (2001). Discourse and Identity. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier Science Ltd., s. 3728 – 3732.